

Валентина А. Федорова, Людмила Г. Лернер
**ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ
СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ**

У статті розглянуто основні положення законодавства у сфері страхування в Україні та провідних країнах світу. Висвітлено основні вимоги до страховиків та найбільш важливі законодавчі аспекти їх діяльності.

Ключові слова: законодавство; страхування; страховий ринок; міжкраїнове порівняння.
Літ. 20.

Валентина А. Федорова, Людмила Г. Лернер
**СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО
В СФЕРЕ СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ
И ВЕДУЩИХ СТРАНАХ МИРА**

В статье рассмотрены основные положения законодательства в сфере страхования в Украине и ведущих странах мира. Обозначены ключевые требования к страховщикам и самые важные законодательные аспекты их деятельности.

Ключевые слова: законодательство; страхование; страховой рынок; межстрановое сравнение.

Valentyna A. Fedorova¹, Lyudmyla G. Lerner²
**COMPARATIVE RESEARCH OF INSURANCE LEGISLATION
IN UKRAINE AND THE LEADING COUNTRIES
OF THE WORLD**

The article examines the key provisions of insurance legislation in Ukraine and in the leading countries of the world. Basic requirements to insurers and the main legislation aspects of their activity are outlined.

Keywords: legislation; insurance; insurance market; cross-country comparison.

Постановка проблеми. Страхування, особливо в соціальній сфері, стосується практично всього населення країни. У страхових компаніях і позабюджетних страхових фондах сконцентровано величезні кошти, призначені для виплат страхувальникам. Від дотримання фінансових зобов'язань, прийнятих страховиками, залежить фінансове благополуччя мільйонів людей. Збереження страхових фондів та їх цільове використання, дотримання взаємних зобов'язань страховиків і страхувальників вимагають жорсткого постійного контролю. Контроль, у свою чергу, повинен спиратися на міцну законодавчу основу.

Для ефективного розвитку будь-якої галузі ринкового господарства, у тому числі й страхування, необхідна відповідна цивільно-правова база, яка має бути взаємопов'язаною за змістом, принципами і формою на всіх рівнях ринкового господарства – від державного до споживача.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних авторів досліджували особливості страхового законодавства різних країн світу. Серед них О.М. Залетов [7], Н. Пацурія [10], також такі зарубіжні вчені, як –

¹ Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine.

² Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Ukraine.

І. Альохіна [6], В. Кеннет [13], К. Мейер [17] та інші. Проблеми розвитку обов'язкового та добровільного страхування в зарубіжних країнах досліджувались в роботах А.А. Кочеткова [8].

Невирішені частини проблеми. У вітчизняній літературі загалом приводиться порівняльний огляд країн СНД, іноді – Великої Британії та Франції. У зарубіжній літературі навпаки – країни СНД майже ніколи не включаються до порівняння.

Метою дослідження є порівняльний огляд та аналіз існуючого законодавства у сфері страхування в Україні та провідних країнах світу.

Основні результати дослідження. Питання у сфері страхування на світовому ринку регулюються нормативними актами міжнародних організацій в даному сегменті. Окрім них, кожна країна має власне законодавство в даній галузі. Розглянемо його на прикладі декількох провідних країн світу та сусідніх з Україною держав.

У США страхування є сферою, що перебуває в компетенції кожного федерального штату (питання ліцензування) і одночасно федерального уряду (питання оподаткування, антимонопольного регулювання). Повноваження федерального уряду в цій сфері обумовлені законом Маккарена-Фергюсона 1945 року [20]. Кожен штат здійснює контроль на своїй території, а федеральне антитрастове законодавство відноситься до страхування тією мірою, якою цей вид діяльності не охоплено регулюванням штатів. Деякі види страхування – від повеней, неврожаю, медичне – регулюються винятково на федеральному рівні. Крім того, ряд федеральних структур регулюють наступні окремі сторони страхової справи.

Федеральна служба внутрішніх доходів здійснює спостереження й контроль за розробкою форм договорів зі страхування життя й вартістю страхових послуг, через оподаткування страховиків впливає на величину їх резервів, структуру й напрямок інвестиційної діяльності, організаційно-правові форми компаній. Федеральна корпорація страхування депозитів займається безпосереднім наглядом за страхуванням. У 1991 р. був прийнятий закон про її вдосконалення, що збільшив можливості контролю над банками у зв'язку з посиленням їх ролі в страховому бізнесі [12]. Комісія з цінних паперів і фондових бірж бере участь у контролі над розробкою й реалізацією різних страхових послуг, зокрема, страхування життя й ренти.

Важливу роль на федеральному рівні відіграють Національна конференція страхових законодавців, дорадчий орган, створений в 1969 р., що включає представників 34 штатів, і Національна асоціація страхових комісарів (НАСК), заснована ще в 1871 г. для координації норм, що регулюють діяльність страховиків, що складається із представників органів страхового нагляду штатів, округу Колумбія й 4 американських територій. Головним завданням страхового комісара є захист страхувальників і допомога органам страхового нагляду. НАСК фактично виконує функції федерального страхового відомства. Асоціація розробляє єдині стандарти регулювання і типові закони, які після прийняття на загальних зборах НАСК мають бути інкорпоровані в законодавство штатів. Ці рішення є рекомендаційними, тому теоретично штати можуть їх ігнорувати. Однак на практиці цього не відбувається – це

пояснюється авторитетом НАСК, крім того, існують дієві механізми втілення цих рішень у життя [13].

У Франції, де сукупність діючих законодавчих документів, що регулюють технічну сторону страхових операцій, стала занадто різноманітною, провели кодифікацію законодавчих документів [8]:

- кодекс соціального страхування, що застосовується до страхування від нещасних випадків на робочому місці (виробництві), професійних захворювань, медичного страхування й системі виплат сімейних допомог;

- кодекс взаємного страхування, що відноситься до товариств взаємного страхування й дотичних ризиків і медичного страхування, які були оговорені у кодексі соціального страхування;

- кодекс страхування, що відноситься до страхових компаній, що діють на території Франції і не підпадають під дію кодексів соціального й взаємного страхування.

Нині у Великій Британії існує найбільш ліберальна система страхування. Тут навіть немає спеціальних органів з нагляду за страховою діяльністю. Він здійснюється Департаментом торгівлі і промисловості (DTI), конкретно – страховим відділом Департаменту. Незважаючи на лібералізм у встановленні цін та правил страхування, якість послуг у цій країні не гірша, а ціни нижчі, ніж в інших країнах. Даний департамент був включений до складу створеного 28 червня 2007 р. Департаменту бізнесу, підприємництва та регулятивних реформ (BERR), який 5 червня 2009 р. був реорганізований у Департамент бізнесу та інновацій (BIS) [19].

Законодавчою базою страхової діяльності у Великій Британії є Закон про страхові компанії 1982 р. з урахуванням наступних змін і доповнень. У законі містяться правові норми, що регулюють питання ліцензування страхової діяльності, платоспроможності страховика, оцінки його активів і пасивів, інвестицій страхових резервів [11].

Страхове законодавство Великої Британії здебільшого гармонізоване з вимогами ЄС. Так, питання накопичувального страхування життя підпорядковані правовому регулюванню англійським законом про фінансове обслуговування 1986 року. Діяльність дружніх товариств регулюється спеціальним законом про дружні товариства 1974 року. Особливий закон про корпорацію «Ллойд» 1982 р. регулює питання страхової діяльності цієї корпорації [11].

Страхові компанії і фізичні особи не мають права займатися страховим бізнесом у Великій Британії, доки не одержать ліцензію Департаменту. Виняток із загального правила застосовується до членів корпорації «Ллойд», дружніх товариств і профспілок, які здійснюють страхування своїх членів на період страйків. Щодо членів корпорації «Ллойд», питання ліцензування передані до компетенції вищого органу цієї організації. Питання ліцензування страхової діяльності дружніх товариств віднесені до компетенції Регістру дружніх товариств.

Діяльність страхових синдикатів корпорації «Ллойд» безпосередньо не підлягає нагляду з боку Департаменту торгівлі і промисловості. Відповідно до Закону про страхову корпорацію «Ллойд» 1982 р. функції нагляду за синдикатами передані Комітету Ллойда, наділеному широкими правами і повнова-

женнями. У результаті в цивільно-правовому декреті корпорація розглядається як саморегулююча структура страхового ринку, функціонування якої має яскраво виражений міжнародний характер [16].

Особлива увага приділяється рівню платоспроможності страховика (фінансовій стійкості). Платоспроможність за загальними видами страхування визначається директивами ЄС. При цьому всі компанії поділено на два види [10]:

- компанії ЄС (якщо центральний офіс знаходиться в країні-члені ЄС);
- зовнішні компанії (якщо центральний офіс перебуває за межами ЄС).

Для компаній, центральний офіс яких знаходиться у Великій Британії, має витримуватися рівень платоспроможності.

Страховий ринок Німеччини перебуває під жорстким контролем держави. Всі діючі в Німеччині національні й іноземні страхові компанії підлягають обов'язковому державному страховому нагляду Федерального відомства нагляду за діяльністю страхових компаній (BAV), який знаходиться в Берліні.

Основна мета діяльності BAV – захист інтересів страхувальників. Це важливо, оскільки у Німеччині, порівняно із Великою Британією, немає особливого централізованого гарантійного фонду для відшкодування збитків страхувальником через непередбачене банкрутство їхніх страховиків. Єдиний виняток – особливий гарантійний фонд страхування цивільної відповідальності власників автотранспортних засобів. З цього фонду відшкодовується збиток учасникам дорожнього руху, які постраждали в результаті дорожньо-транспортної пригоди, якщо автовласник з якихось причин не мав поліса, що засвідчує наявність у нього договору такого страхування [10].

Німеччина входить до ЄС, тому регламентація її страхової діяльності перебуває в суворій відповідності до діяльності органів нагляду в країнах ЄС. Вільне розміщення капіталу для відкриття дочірніх підприємств і представництв у межах ЄС обумовило необхідність єдиної системи контролю платоспроможності. Дана система призначена для всіх страхових компаній, які проводять пряме страхування, за винятком тих, що займаються тільки перестрахованням. Правила платоспроможності – найбільш характерне вираження європейської регламентації, якій мають підпорядковуватися всі страхові компанії ЄС. BAV наділене широкими правами і повноваженнями по нагляду за страховою діяльністю. Одна із головних його функцій – моніторинг рівня платоспроможності і фінансової стійкості страхових компаній – суб'єктів страхового ринку Німеччини.

Усі іноземні страхові компанії, що мають намір здійснювати операції прямого страхування в Німеччині, повинні пройти процедуру ліцензування через BAV. Вона є обов'язковою для страхових компаній – з країн-членів ЄС.

Основна ідея діючої моделі контролю за платоспроможністю страхових компаній полягає в забезпеченні достатності страхових фондів. Рівень платоспроможності страховика визначається шляхом зіставлення його активів з існуючими на певний момент зобов'язаннями. Тим самим розраховується величина фактично вільних активів – ресурсів, вільних від будь-яких зобов'язань. За своїм фінансовим наповненням вони відповідають величині власного капіталу страхової компанії. Отримана величина порівнюється з

нормативним рівнем. Якщо виявляється недостатність власного капіталу, компанія з точки зору платоспроможності знаходиться в критичному стані, і до неї застосовуються особливі санкції [11].

Страхова діяльність у Литві регулюється Законом «Про страхування» від 18 вересня 2003 року [14]. Система нагляду є схожою на німецьку, де нагляд за страховиками є повним, а за професійними перестраховиками – обмеженим. Перестрахованням у Литві можуть займатися як страховики, так і професійні перестраховики. Страховики, які отримали ліцензії на страхування, можуть здійснювати перестраховання за тими видами страхування, на які є ліцензія. Компанія, яка займається виключно перестрахованням, не повинна отримувати жодних ліцензій. Для того, щоб здійснювати перестрахову діяльність у Литві, не обов'язково реєструвати філіал, тобто можна укласти угоди з литовськими страховиками на основі транскордонних операцій. Але в цьому випадку діють вимоги, затверджені литовським регулятором. Ці вимоги встановлюють обмеження для страховика, який бажає перекласти частину своїх ризиків на перестраховика. Перестраховики умовно поділяються на декілька груп, залежно від фінансового стану. Чим вище показники фінансової стабільності перестраховика (основини критерієм є рейтинг певних міжнародних агентств) – тим більшу частку від своїх ризиків можна передавати такому перестраховику. Якщо перестраховання здійснює страховик, він є об'єктом повного нагляду. Якщо перестраховання здійснює професійний перестраховик – він є об'єктом обмеженого нагляду. Відповідно до ст. 204 обмежений нагляд передбачає наступні повноваження в сфері нагляду за перестрахованням [14]:

- вимога інформації шляхом направлення запитів;
- проведення перевірок на місцях.

Професійні перестраховики Литви зобов'язані публікувати фінансові звіти в порядку, затвердженому регулятором. Литовський регулятор може заборонити страховикам укласти угоду з певним професійним перестраховиком.

Страхова діяльність в Латвії регулюється Законом «Про страхові компанії та нагляд за страховими компаніями» від 1 вересня 1998 року. Останні зміни були внесені 27 березня 2003 року [15]. Закон Латвії, як і Литви, був цілком змінений у зв'язку зі вступом до Європейського Союзу. Страхові компанії, зареєстровані в країнах ЄС, можуть вільно здійснювати страхову діяльність на території Латвії без реєстрації. Інші країни повинні пройти всі необхідні процедури, які існують для національних компаній (зареєструвати філіали, отримати ліцензію тощо). Страховики Латвії можуть укласти угоди перестраховання лише з наступними перестраховиками [15]:

- страхові компанії, зареєстровані в Латвії, Литві, Естонії та мають ліцензію на здійснення відповідного виду страхування;
- страхові компанії, зареєстровані в країнах-членах ЄС та мають ліцензію на відповідний вид страхування в країні реєстрації;
- перестрахові компанії (професійні), зареєстровані в країнах, інвестиційний рейтинг яких є високим за даними міжнародних рейтингових агентств.

Латвійські страхові компанії, що займаються страхуванням життя, можуть перестраховувати лише ризики життя. Відповідно, латвійські страхові компанії, що займаються nonlife страхуванням, можуть перестраховувати відповідні ризики.

Перестрахова діяльність в Латвії є об'єктом нагляду, але такий нагляд є однобоким. Латвійський регулятор захищає інтереси лише страхувальників Латвії. Перестраховики Латвії, які займаються виключно перестрахованням, взагалі не підпадають під нагляд. Вони не отримують ліцензії, не реєструються, не опубліковують звіти, не можуть перевіритися. Цим компаніям не можна видавати приписи. Одним з аргументів, що нагляду за перестраховими компаніями в Латвії не існує, є відповіді регулятора Латвії на запити Держфінпослуг. Другим аргументом є інформація на офіційному сайті Міжнародної Асоціації органів, що здійснюють нагляд за страховою діяльністю. Відповідно до інформації, що розташована регулятором Латвії, нагляду за перестрахованням, а також перестраховими компаніями в Латвії, не існує. Після аналізу відповіді регулятора виявилось, що регулятор навіть не володіє інформацією про акціонерів перестрахових товариств. Для отримання такої інформації регулятор вимушений робити запити до інших державних органів. Тобто відповідь абсолютно однозначна – нагляд з боку держави за перестраховими компаніями в Латвії не здійснюється [15].

Державне регулювання страхової діяльності в Україні здійснюють наступні органи [2]:

- Кабінет Міністрів України;
- Міністерство фінансів України;
- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг);
- Ліга страхових організацій України.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом; це уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг у межах, визначених законодавством. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг була створена Указом Президента України від 12.12.2002 як інтегрований державний регулятор діяльності небанківського фінансового сектора (Указу Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 04.04.2003) Держфінпослуг наділена повноваженнями з регулювання і нагляду за діяльністю страхових компаній, осіб, які здійснюють посередницьку діяльність зі страхування, установ недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, недержавних пенсійних фондів та їх адміністраторів, кредитних спілок, ломбардів тощо [5].

Основу страхового законодавства України складають Цивільний кодекс України [1], Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [3] і Закон «Про страхування» [2], в якому розвинулися положення Декрету Кабінету Міністрів України «Про страхування» (від 12.05.1993) [4]. Крім того, в Україні діє низка законодавчих, підзаконних і нормативних документів, що регулюють страхову діяльність [7]. Усі ці документи можна згрупувати в такі блоки:

- блок Кодексів України (Цивільний, Повітряний, Торгового мореплавання та ін.);
- блок законів («Про страхування», «Про підприємництво», «Про власність», «Про оподаткування прибутку підприємств», «Про оподаткування доходів фізичних осіб» та ін.);
- блок постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України;
- блок роз'яснень Вищого арбітражного суду України;
- блок розпоряджень, наказів, інструкцій Держфінпослуг (www.dfp.gov.ua);
- блок інструкцій міністерств і відомств (Ліцензійної палати, Держкомтуризму, Держмиткому, Мінфіну, Мінпраці, Мінтрансу й ін.);
- блок наказів і роз'яснень Державної податкової адміністрації України.

Становлення і розвиток страхового ринку в Україні, формування і діяльність нових недержавних страхових організацій супроводжуються постійною розробкою правових норм страхового законодавства, але багато процедурних моментів ще законодавчо не оформлено. Істотну роль у справі законодавчого регулювання страхових правовідносин повинна зіграти насамперед нова редакція Закону України «Про страхування» від 04.10.2001 № 2745-III [2]. Зазначений закон складається з:

- 4 основних розділів;
- прикінцевих положень;
- 46 статей.

У першому розділі «Загальні положення» встановлюється понятійний апарат страхування, визначаються основні терміни та їх вимоги, вказуються форми та види страхування в Україні, порядок створення страховика та його об'єднань тощо. Другий розділ «Договори страхування» регулює порядок проведення страхування, визначає вимоги до договорів страхування та правил страхування, валюти страхування, встановлює обов'язки страхувальника й страховика в кожній конкретній ситуації. Третій розділ «Забезпечення платоспроможності страховика» визначає умови забезпечення платоспроможності страховика, затверджується фінансовий механізм здійснення страхової діяльності, порядок створення та використання страхових резервів, їх розміщення на умовах диверсифікації, прибутковості, визначеності, ліквідності, безпечності, терміновості тощо. Четвертий розділ «Державний нагляд за страховою діяльністю в Україні» формулює принципи та основні засади державного нагляду за страховою діяльністю, взаємовідносини страховика і держави, ліцензування страхування, регулювання загальних моментів вирішення суперечок, порядок ліквідації страховика тощо. П'ятий розділ «Прикінцеві положення» регламентує порядок та терміни введення в дію зазначених в законі норм.

Висновки. Проведення порівняльного аналізу законодавства у сфері страхування в Україні та в провідних країнах світу дозволило виділити майбутні шляхи подальшого вдосконалення правової бази в нашій країні. Інтеграція України до ЄС потребує негайного вирішення проблеми недосконалості українського законодавства у сфері страхування, що дозволить створити більш сприятливий фінансовий та інвестиційний клімат у державі. Майбутні дослід-

ження авторів будуть спрямовані на винайдення шляхів для вдосконалення страхового ринку в Україні.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV // zakon.rada.gov.ua.
2. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 №85/96-ВР зі змінами від 04.10.2001 №2745-III // zakon.rada.gov.ua.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 №2664-III // zakon.rada.gov.ua.
4. Про страхування: Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 №47-93 // zakon.rada.gov.ua.
5. Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України: Указ Президента України від 04.04.2003 №292/2003 // zakon.rada.gov.ua.
6. *Алехина И.* Обязательное страхование: сравнительно-правовой анализ // Нормативное регулирование страховой деятельности. Документы и комментарии. – 2008 // www.reglament.net.
7. *Залетов О.М.* Державне регулювання ринку страхування життя в умовах глобалізації світової економіки // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – Серія: Економіка. – 2007. – №97. – С. 37–39.
8. *Кочетков А.* Страховой рынок Франции, 2004 // articles.excelion.ru.
9. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // www.dfp.gov.ua.
10. *Пацурія Н., Белова О., Безручко Ю.* Правове регулювання страхування та роздрібних фінансових послуг в Європейському Союзі та в Україні: порівняльно-правовий аналіз. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 196 с.
11. European Insurance and Pensions Committee (EIOPC) // ec.europa.eu.
12. Federal Deposit Insurance Corporation Improvement Act – 1991 // thomas.loc.gov.
13. *Kenneth, W.* (1999). How to Draft and Interpret Insurance Policies. West Boomfield: Casualty Risk Publishing. 285 p.
14. Law of Insurance // www.litlex.lt.
15. Law On Insurance Companies and Supervision Thereof // www.fktk.lv.
16. Lloyd's: The official site // www.lloyds.com.
17. *Meier, K.* (1988). The political economy of regulation: the case of insurance. Albany, NY: State University of New York. 56 p.
18. *Schwarcz, D.* (2011). Reevaluating Standardized Insurance Policies. University of Chicago Law Review // lawreview.uchicago.edu.
19. The Department for Business, Innovation & Skills (BIS) // www.gov.uk.
20. The McCarran-Ferguson Act: Implications of repealing the insurers' antitrust exemption // www.gpo.gov.

Стаття надійшла до редакції 6.11.2014.